

Tamara Tarasawa

DOI: 10.15290/bb.2020.12.11

Białoruski Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny

im. Maksima Tanki, Mińsk

<https://orcid.org/0000-0002-9866-3149>

Праблема адчужэння ў аповесці Янкі Сіпакова “Кулак”

Крытыкі, літаратуразнаўцы называюць Янку Сіпакова *далікатным лірыкам*, але не менш тонкім знаўцам чалавечай душы аказаўся пісьменнік і ў прозе, дзе арганічна спалучыліся пачуццёвае і падзейнае. Што з іх на першым месцы, сказаць цяжка, відавочна адно: душэўнае выступае каталізатарам і творчым імпульсам дзеяння твора. У кнізе прытчаў Янкі Сіпакова “Тыя, што ідуць” (1993) ёсць мудрае філасофскае назіранне: *Усе ведаюць, што вакол нас – бязмежжа, але ніхто не ведае, што ў нас саміх – яшчэ большае бязмежжа...*¹ Першыя кнігі прозы Я. Сіпакова “Крыло цішыні” (1976), “Жанчына сярод мужчын” (1980), “Усе мы з хат” (1982) вылучаюцца пільнай увагай да ўнутраных супярэчнасцей чалавека – яго болю, жалю, трывог і сумненняў.

Тэма адчужэння чалавека ў канцы ХХ стагоддзя – досыць балючая праблема ўсіх галін гуманітарнага цыкла. Асабліва востра яна паўстае ў пераломныя гістарычныя перыяды, і кожны пісьменнік-філосаф, яго героі шукаюць адказ на пытанне пра сэнс існавання ў той час, калі парушаны звыклыя сацыяльныя і псіхалагічныя сувязі, калі людзі варагуюць і адбываецца страта ўласнага “я”, уласнай ідэнтычнасці. Адчужэнне ёсць катэгорыя, якая раскрывае парадаксальнасць чалавечага быцця, фіксуе працэсы і сітуацыі, калі чалавек аддалены ад сваёго “я”, жыве ў стане “правалаў” камунікацыі.

¹ Я. Сіпакоў, *Тыя, што ідуць*, Мінск 1993, с. 65.

90-я гады XX стагоддзя, постперабудовачны час, аказаліся тым перыядам, які, з аднаго боку, вызваліў пісьменніка з кіпцюроў “сацыялістычнага рэалізму”, а з другога, выклікаў шматлікія драматычныя сітуацыі ў сферы прыватнага жыцця і непрадбачаныя сацыяльныя катаклізмы. Асэнсаванне часоў савецкай мінуўшчыны, парадоксаў яе жыцця адбываецца ў апавесці Янкі Сіпакова “Кулак” (1989), дзе мастак слова даследуе тыповы лёс беларуса ў гады сталінскай калектывізацыі.

Я. Сіпакоў паказаў, што раскулачванне 1930-х гадоў стала той дзяржаўнай палітыкай, пры якой цалкам ігнаравалася каштоўнасць чалавечага жыцця, інтарэсы асобы, калі чалавек быў адасоблены ад сваёй дзейнасці, ад звыклых яму ўмоў існавання. Пісьменнік распавядае пра заможнага гаспадара Ціта Ворашня. Селянін, распрадаўшы ўсё, што можна было, забівае вокны, развітваецца з хатай і накіроўваецца з сямейнікамі на чыгуначную станцыю, каб ехаць у Сібір зімой 1929 года. Сцэна развітання з родным гняздом пададзена пісьменнікам як плач-галашэнне гаспадыні Юстыні па дарагім сэрцу кучоку: *Айё, айё, а хатачка ж ты мая родная, а як жа я табе радалася, калі пераступіла твой парожчак, як я табой весялілася, як на цябе ўсё глядзела і наглядзеца ніяк не магла. А ты ж мне была за сябровачку, а ты ж мне была за матулечку, а ты ж мне была за сястрыначку... А на каго ж я цябе, маю гаротніцу, пакідаю...*² Прычытанні гаспадыні і стрыманыя мужчынскія слёзы гаспадара ўзмацняюць трагедыю пачатак твора.

Аб маштабах трагедыі беларускага сялянства сведчыць той факт, што Ціт не прадаў хату, ён *не стаў гэта рабіць наспех, бо зараз у Сібір перасяляецца многа гаспадароў, і таму хаты зусім абяцэнніліся* (129). Гаспадар папрасіў суседа прыгледзець за хатаю і *не аддаваць якому-небудзь гультаю, свістуну, абібоку* (129). Працаўнік Ціт татальна не супадае з “вектарам” руху сацыяльнага грамадства, ён належыць да той катэгорыі сялян, якая спрадвеку разлічвала толькі на свае мазолістыя рукі і прыродную ласку. Новая ўлада цалкам ігнаруе эканамічныя фактары гаспадарання на зямлі і спрадвечную псіхалогію сялянства, невыпадкова Ціт Ворашань абураецца: *Землебудаўніцтва нейкае прыдумалі. А нашто яе, зямлю, будаваць, калі яна і да нас ужо была пабудаваная. Будзь на ёй гаспадаром, ... будзь зямлі і сынам*

² Я. Сіпакоў, *Выбраныя творы. У 2 т., т. 2: Проза*, Мінск 1997, с. 129. Далей пры спасылцы на гэта выданне ў дужках падаецца старонка.

і бацькам, ды і ўсё (140). Герой захоўвае ў сабе той астравок спрадвечных каштоўнасцей, якія аберагаюць духоўна моцную асобу ад дэградацыі.

У творы Я. Сіпакова адчуваецца непадрыхтаванасць усіх катэгорый людзей да правядзення калектывізацыі, палітычная блізарукасць партыйных кіраўнікоў, іх разгубленасць перад складанымі праблемамі жыцця, памылковыя ацэнкі фактаў. Прычына такіх спрошчаных поглядаў на жыццёва важныя працэсы, як зазначае Я. Сіпакоў, у дэгуманізацыі метадаў калектывізацыі, у ігнараванні чалавеказнаўчых аспектаў вясковай рэчаіснасці, у парушаных сувязях чалавека з зямлёй, у несвабодзе іх свядомасці.

Узнятая ў творы праблема – гэта праблема ўзаемапараўнення членаў грамадства: селяніна з сялянамі, селяніна з прадстаўнікамі ўлады. Прываблівае ў творы пільная ўвага беларускага мастака да лёсу радавога чалавека, пафас абароны яго годнасці. Ва ўяўленні вяскоўца Ціта кулаком не можа быць заможны селянін, які дае працу аднасяльчанам і множыць багацце мазолістай працай сямейнікаў. Гаспадар Ворашань, менавіта так ён сябе называе, перакананы, што заможных сялян нельга лічыць ворагамі савецкай улады і такім чынам распальваць класавую варожасць на вёсцы, да іх метадаў гаспадарання трэба прыглядацца, бо *багацце ж, яно ў ваших руках, на ваших далонях завязваецца* (140), а псіхалогія *я не маю, дык і ты не май* (141) бесперспектыўная і нават шкодная. У творы назіраецца ўскладненая формула адчужэння героя: адчужэнне ад свайго асяроддзя і ад грамадства ў цэлым, бо светапогляд Ціта татальна не супадае з вектарам руху соцыуму.

Працэсы на вёсцы, як паказвае пісьменнік, мелі не толькі матэрыяльна-гаспадарчыя цяжкасці, а насілі яшчэ і псіхалагічны, светапоглядны характар. Паспешлівая арганізацыя калгасаў не магла імгненна памяняць псіхалогію селяніна. А сучаснае жыццё паказвае, наколькі гэта было згубным для вёскі наогул, бо быў знішчаны селянін-гаспадар з яго вялікай адказнасцю за сябе, сваю сям’ю, за вынікі сваёй земляробчай працы.

Тэма калектывізацыі (а на больш глыбінным узроўні – тэма зямлі як асяродку існавання чалавека) актуалізавала цэлы спектр праблем у грамадстве. Па-мастацку ўвасобленыя погляды на калектывізацыю розных груп насельніцтва праўдзіва ўзнаўляюць атмасферу палітычнай сітуацыі 30-х гадоў XX стагоддзя. Працавітыя і заможныя, як Ціт Ворашань, не могуць зразумець, чаму *чым больш і лепш стараўся працаваць, тым горш было. Дык, а можа, увогуле гэтай уласці не*

падабаеца, калі чалавек добра працуе? Можжа ёй якраз не трэба, каб людзі працавалі? Дык а што гэта тады за ўласць такая, калі яна адных гультаёў плодзіць? Які ж тады мёд будзіць, калі ў вуллі адны трутні астануцца? А ў нашым вуллі дужа ж ужо многа трутняў сабралася. І ўсіх іх аберагаюць. Вунь Казябу і Шрубянка нават на курорт пасылалі. (...) Стаміліся, спрацаваліся, абібокi, ручкі-ножкі навярэдзілі. Не, гаспадара яны не пашлюць, а во такога гарлапана і са сметніка дастануць... (150).

Ціт Ворашань спачувае і дапамагае бедняку, які хворы, нямоглы, і на дух не пераносіць гультаёў, як Аўлас Доўгі: *Канечне, і я б мог так жыць, як вунацька Аўлас Доўгі жывець. Устаніць, памыецца, прычэшацца – валасінку да валасінкі, мокрья, прыложыць, – паснедаець, выйдзіць на вуліцу і на сонца глядзіць: а яно ўжо недзе к абеду падкочваецца. «Ого, як яшчэ рана», – скажыць і на лаўку – гэп! – сядзіць. Сенакос не сенакос, жніво не жніво, а ён сядзіць і сядзіць (139).* Ціт бескампрамісны ў сваім непрыманні гультайства, асабліва яго абражаюць зняважлівыя адносіны, бялітасныя здзекі беднякоў-актывістаў, як Харлам Шрубянок, які *бацькаву гаспадарку разбурыў і бацьку самога з хаты выгнаў (142)*, давёў да турмы аднавяскоўца Шабуню, з прычыны чаго ягоная і жонка, і дзеці скончылі жыццё самагубствам: *...яна запалкі ў рукі, дзяцей да сябе, і падпаліла будоўлю. І сама згарэла з дзецьмі (144).*

Праблемы калектывізацыі хвалявалі многіх пісьменнікаў, згадаем творы “Адшчапенец” Якуба Коласа, “Вязьмо” М. Зарэцкага, “Саўка-агіцірнік” М. Лынькова; “Чорная Вірня” Б. Мікуліча; “Лявон Бушмар” Кузьмы Чорнага і інш. Многія з іх адкрыта і праўдзіва не змаглі ў свой час расказаць пра трагедыю селяніна-гаспадара. Але нават у гэтых неспрыяльных умовах, мастакоў слова непакоіла найперш унутрана несвабодная асоба, такімі маглі быць і сяляне і актывісты-калектывізатары. Так, Сымон Карызна (раман “Вязьмо” М. Зарэцкага) павінен быў дзейнічаць не зыходзячы з патрэб сваёй душы, а адпаведна з ускладзенай на яго роляй – праводзіць гвалтоўную калектывізацыю, пад якую трапляюць і яго бацькі. Лёс Башлыкова з “Палескай хронікі” І. Мележа абумоўлены імкненнем партыйнага кіраўніка рухацца па службовай лесвіцы. Героі-калектывізатары вымушаны былі падаўляць у сабе прыродныя якасці і дзейнічаць у адпаведнасці з якасцямі, адштампаванымі новай уладай. Таму рэчаіснасць, якую яны ствараюць, пазбаўлена рэальнай жыццёвай сілы, бо згублены самыя простыя паняцці: “добра” і “дрэнна”. Невыпадкава Хведар Роўба з аповесці “Аблава” В. Быкава, вярнуўшыся дадому, знаходзіць у роднай вёсцы за-

пусценне і галечу. Закасцяная, нерухомая рэчаіснасць пазбаўляе чалавека магчымасці самарэалізавацца, і, нягледзячы на вонкавую аптымістычную канцоўку многіх тагачасных твораў пра калектывізацыю, іх героі прадчуваюць трагічную неадпаведнасць свайго лёсу новай рэчаіснасці. Сяляне-гаспадары не спяшаюцца рэалізавацца ў новым жыцці: аналітычны розум працаўніка дае ім права сумнявацца і вагацца. Вясковец-гаспадар інтуітыўна адчуваў, што нешта падрывае гэтае жыццё знутры, што стабільнасці не будзе і супакойвацца рана.

Калектывізацыя ў аповесці “Кулак”, на думку аўтара, вызвалляла з-пад кантролю такія аспекты зла, якія агалялі схаваныя чорныя глыбіні ў чалавеку. Зло ўзнікае ў творы ў шматлікіх варыянтах: у сям’і, у стаўленні кіраўнікоў да аднавяскоўцаў-сялян, ва ўзаемастанках моладзі і старэйшага пакалення, у абязбожванні свету, у адносінах да чалавека наогул.

Ціт Ворашань з болей згадвае папоў-расстрыг, якія ад царквы адхрышчваюцца. Селянін бачыць у гэтай з’яве вялікую небяспеку для грамадства, і наступствы яе ўжо бачныя: *Ой дурнота, ой дурнота! А ў што ж мы тады верыць будзем, калі не ў Бога? У нешта ж чалавеку верыць нада. І баяцца нечага. А так жа без гэтай веры і боязні распуста пачынаецца. Забіць? Калі ласка! Украсці? Звычайна! Вуначка колькі і коней, і кароў, і свіней у акрузе пакралі. Кожны дзень, лічы, крадуць. І рабуюць. (...) Разбэсціліся без Бога, распусціліся. (...) Я кацянят не магу ўтапіць, а яны дзяцей душаць* (148–149).

Падзеі вясковага жыцця пры савецкай уладзе прапушчаны праз свядомасць галоўнага героя селяніна Ціта з вёскі Кросніца, калі гаспадар з жонкай і дзецьмі едуць на чыгуначную станцыю, каб канчаткова з’ехаць у Сібір, бо на роднай зямельцы, як прызнаецца сам гаспадар, *не даюць жыць так, як мы хочам* (164). Ціт – чалавек міласэрны, добры, спагадлівы, жаласлівы: батракам кавалак хлеба даваў і дах над галавою. Лёс Ворашняў – гэта сімвал бесчалавечнасці і дзікасці новага парадку на вёсцы. Сумленны селянін не разумее, як па-звярынаму можа паводзіць сябе чалавек, як можа быць сапсавана яго душа. Я. Сіпакоў праз падзеі 30-х гадоў XX стагоддзя тонка выяўляе супрацьстаянне добра і зла, закранае праблемы існасці чалавека, а таксама яго адносіны да ўтапічных праектаў перабудовы свету. Блуканне сям’і па пакутах праўдзіва перададзена аўтарам праз плач-галашэнне жонкі, унутраны маналог-боль самога Ціта па дарозе на станцыю, праз усхваляваная лірычныя пейзажныя замалёўкі. Развітанне з хатай як духоўным апірышчам, радавым гняздом, чые карані моцна трымаюць

чалавека на гэтым свеце, раскрывае сэнс жыцця вяскоўца, матывацыю ўчынкаў герояў.

Вобраз Ціта Ворашня – яркі вобраз, ён асоба з унікальным чалавечым “я”. Праз свядомасць героя паказаны погляды на калектывізацыю розных людзей. Толькі не сама калектывізацыя цікавіць пісьменніка Я. Сіпакова, а тое, як яе ўспрымаюць жывыя людзі, такія як гаспадар Ворашань, лайдакі-актывісты Шрубянок, Казяба, Аўлас Доўгі і іншыя аднавяскоўцы. Відавочна, што спрощанага адказу ні аўтар, ні яго героі не шукаюць: *Божэ, каму гэта нада, каб селянін, які хочыць работаць на сваёй зямлі і жыць як чалавек, так мучыўся, пакутаваў і гаравяў?! А што ў той Сібіры чакаець іх? (...) А куды едуць? А навішта? (...) Задумана ў Сібір перасяліць больш за паймільёна беларусаў. Пачакай, а хто ж тады тут застанецца. Дык жа ўсе, хто ўмеюць з зямлёю гаварыць, павыедуць. А хто ж у нашых Кросніцах астанецца?* (160–161) Адчужаныя сацыяльныя адносіны, з пункту гледжання дыялектыкі, нясуць у сабе пагрозу стаць кульмінацыйнымі і падрыхтаваць глебу для поўнага самаадчужэння чалавека. Па гэтай прычыне нельга ігнараваць сацыяльны характар адчужэння.

Роздум селяніна па-дзяржаўнаму мудры, філасофска глыбокі, ён думае аб выніках трагічнай адчужанасці чалавека ад родных каранёў, аб духоўным убостве людзей зайздросных, сквапных на чужое: *... ёсць у чалавеку нешта дужа брыдкае, цёмнае. Яно, мусіць, з зайздрасці пачынаецца: «А ў таго яблык у садзе большы», «А ў таго хата лепшая». Дык а хто табе не даець? Пасадзі лепшую яблыню. Пастаў і ты лепшую хату. (...) Дык жа не, сабе ён хату ставіць не хочыць, ... але ж і табе ў тваёй хаце жыць таксама не дасць... О, якая для іх радасць, калі яны бачаць, што чалавек пакутуець. Якія яны шчаслівыя тады, калі іншаму чалавеку дрэнна. Чужыя пакуты – для іх за радасць. А чалавек не для пакут радзіўся. На што яны чалавеку? (...) Ад Бога гэтага не было. Няхай жывець і радуецца чалавек, казаў Бог. Не, пакуты – наш лішні цяжар. Хаця – няпраўда. Нада! Нада, ніхума, пакуты чалавеку! Каб чалавек чалавекам станавіўся. З пакутамі ён радавацца будзіць больш, кожнай дробязі будзіць рады* (165). Філасофскія разважанні селяніна Ціта вызначаюць яго духоўны патэнцыял, маральнае аблічча героя, узровень яго трываласці і чалавечнасці.

Звернем увагу на загаловак аповесці. Слова *кулак* нясе змястоўную і эмацыянальна-ацэначную функцыю ў творы, яно непасрэдна звязана з вобразам галоўнага героя Ціта Ворашня. Праз свядомасць селяніна, яго эмацыянальнае ўспрыманне слова *кулак* выяўлена і характарыстыка самога Ціта, і аўтарскія адносіны да падзей у творы. Ціт

Ворашань успрымае слова *кулак* як кляймо-пракляцце, што навiсла над яго сямейнікамі зiмой 1929 года, як абразу свайi гаспадарлiвасцi: *А як мяне самога толькi нi абзывалi: i кулаччо, i мiраед, i эксплуата-тар, i жываглот, i скула...* (149); *Я адшчаченец, я пазбаўлены голасу, я лiшэнец...* *А якi ж я праступнiк...* (139); *Ты – кулак. I ўсё тут. Ты кулак – значыць, вiнаваты, значыць, нiхто з табою i не пагаворыць, як з чалавекам. Быццам пракляцце якое* (152). На фоне адмоўна-ацэначных слоў *мiраед, эксплуатаатар, жываглот, скула, адшчаченец, лiшэнец* узмацняецца адмоўная ацэнка героя, яго справы. Невыпадкова так абураецца Цiт Ворашань: *Божа, дык што ж гэта за пракляцце такое нада мною вiсiць, што за кляймо нязводнае – кулак. Няўжо не толькi мне, але i дзецям маiм, унукам маiм, усё свайе жыццё з гэтым кляймом жыць?!* (154)

Антанiмiчнае *кулаку* слова *бядняк* набывае ў аповесцi сацыяльна-iдэалагiчны змест, становiцца ахоўнай граматай пўнай часткi сялянства: *«Чаго гэта нас падзяляюць? Мы ж такiя, як вы. Усе мы аднолькавыя»*. *А яны яму: «Не, не такiя – вы кулаччо, а мы бяднякi»* (138). Пры ўсёй варожасцi беднякоў да такiх гаспадароў, як Цiт Ворашань, апошнi не схiльны ахайваць усiх беднякоў. Гаспадар Цiт не прымае тую катэгорыю беднякоў, якая жыве па прынцыпу: *...я бядняк, у мяне нiчога няма, бо я ляны, не хачу працаваць, а хачу кiраваць. (...) Яны ўсюды лезуць, усюды крычаць: «Цяпер наша ўласць, беднякоў»* (139).

Такiх беднякоў Ворашань характарызуе як гультаёў, абiбокаў, лайдакоў, трутняў, лежабок, галадранцаў i iнш. У тэксе глыбокую змястоўную насычанасць мае слова *гаспадар* (той, хто вядзе гаспадарку). З пашанай успамiнае Цiт словы ранейшага старшыні сельсавета: *Вы, Цiт Ляксандравiч, не кулак. Вы гаспадар»*. *Бывала, сустрэнiць, пагамонiць, пра гаспадарку распытаецца. Разумны быў чалавек...* (153). Мастацкай антытэзе *кулак – бядняк* супрацьпастаўлена антытэза *гаспадар – гультай*, якая паўней i глыбей перадае псiхалагiчнае самаадчуванне героя, яго жыццёвую пазiцыю. Чаму ж тады пiсьменнiк не назваў твор “Гаспадар”? Назва твора “Кулак” кантрасна выявила канфлiкт асобы селянiна са свайм часам, сацыяльна-эканамiчнай палiтыкай партыi бальшавiкоў. Аўтар дае магчымасць чытачу самастойна вызначыць, хто ж насамрэч Цiт Ворашань – кулак цi гаспадар.

Цiкавасць Я. Сiпакова да ўплыву грамадскiх працэсаў на лёсы людзей не паслаблялася на працягу ўсяго творчага жыцця, але дэ-тэрмінаванасць паводзiн чалавека толькi знешнiмi фактарамi не была

дамінуючай, мастака прывабліваў рух і ваганні чалавечай псіхікі як самастойнага феномена.

Назіраючы за ломкай старога ладу жыцця ў гады калектывізацыі, пісьменнік разам са сваімі героямі спрабуе знайсці апору ў трывалых маральна-этычных каштоўнасцях беларускай нацыі, адсюль такая пільная ўвага мастака слова да канфліктных псіхалагічных сітуацый, у якія траплялі яго героі, да складаных унутраных драм, якія не заўсёды паддаюцца лагічнаму тлумачэнню. Пры ўсіх супярэчнасцях чалавечых натур, увасобленых у творах беларускага пісьменніка, іх погляды на чалавека і свет аб'ядноўвае адзін магутны стрыжань – трывалае і моцнае пачуццё жыцця. Перш за ўсё яно выявілася ў гарманічнай еднасці прыроды з унутраным светам асобы, у багатай палітры чалавечых перажыванняў.

Лірыка-рамантычнае светабачанне Я. Сіпакова арганічна паяднае з імпрэсіяністычна пададзеным малюнкам прыроднага асяроддзя. У аповесці “Кулак” стан душы селяніна-гаспадара паказаны праз імпрэсіяністычную дэталізацыю знешняга прыроднага свету, выяўляе шматлікую бязмежнасць натуре Ціта Ворашня з усімі яго эмацыянальнымі, падсвядомымі, інтуітыўнымі адценнямі.

Я. Сіпакоў выкарыстоўвае ў аповесці такія кампазіцыйны прыём, як абрамленне (гэта плач-галашэнне маці Юстыні на пачатку твора і галашэнне яе дачкі Любы ў канцы аповесці), што дало магчымасць злучыць жахлівае мінулае 30-х гадоў з не менш страшнай чарнобыльскай навалай, якая напаткала ўжо старую Любу, сярэдняю дачку Ціта. Кампазіцыйная пабудова аповесці выяўляе імкненне пісьменніка ахапіць вялікі часавы адрэзак, паяднаць пакаленні беларусаў, закрануць востра набалелыя пытанні нацыянальнага быцця.

Ва ўсе часы і эпохі чалавек імкнуўся жыць свабодна і незалежна, але не заўсёды яго шляхі да ажыццяўлення мэты былі з найменшымі маральнымі стратамі. І як паказвае вопыт чалавецтва і, у прыватнасці, лёс сям'і Ворашня, пошукі выйсця са стану несвабоды самыя складаныя. Для гэтай сялянскай сям'і яны былі трагічныя: Ціт сілком трапіў у Сібір у *рыштанцкай кухаечцы*, дзе, *панаеўшыся хлеба лагернага*, згінуў у поўнай неведомасці, а яго дачка Люба, старэнькая бабулька, у 1986 годзе, як калісьці яе маці ў далёкім 1929, галосіць-енчыць над чарнобыльскай бядой, што гоніць дзяцей і ўнукаў з роднай хаты, з карміцелькі зямелькі ў неведомы свет. І як калісьці бацька неспадзявана рашуча павярнуў каня дадому, так і Любоў Цітаўна *борзенька*, *як маладая – адкуль у яе ўзяўся гэты спрыт?* – *узбегла на ганачак, кінулася ў сенцы, спяшаючыся, зачыніла дзверы за сабою, зашчэпі-*

лася і там, ля дзвярэй, заціхла – мусіць, прыслухоўвалася: ці будуць ламаць? Але ламаць дзвярэй ніхто не стаў. Аўтобус яшчэ пастаяў крыху, пасігналіў ды і паехаў, – нехта з эвакуатараў падаў думку, што бабу Любу, камі яна супакойца, астыне, можна будзе забраць наступным рэйсам (169). Такі ўчынак можна назваць дзівацтвам персанажа, але ён выяўляе яго ўнікальнасць і становіцца *смыслопорождаючай* моделью *присутствия* «я – в мире»³.

Выразная апазіцыя “сацыяльнае – асобаснае”, дзе сацыяльнае бярэ верх над асобасным, падаўляе яго, непазбежна вядзе да адчужэння. Тэндэнцыя, на думку Я. Сіпакова, досыць небяспечная. На мяжы тысячагоддзяў пісьменнікі бачаць прычыну трагічнага стану грамадства найперш у адчужэнні чалавека ад сваёй сутнасці, што можа справакаваць маштабны антрапалагічны крызіс.

L I T E R A T U R A

Сіпакоў А., *Vybranyâ tvory*. У 2 т., Мінск 1997, т. 2 [Сіпакоў Я., *Выбраныя творы*. У 2 т., Мінск 1997, т. 2].

Сіпакоў А., *Тыâ, što iduc'*, Мінск 1993 [Сіпакоў Я., *Тыя, што ідуць*, Мінск 1993].

Тюпа В.И., *Modusy hudožestvennosti (konspekt cikla lekciij)*, [v:] Diskurs, Novosibirsk 1998, № 5/6 [Тюпа В.И., *Модусы художественности (конспект цикла лекций)*, [v:] *Дискурс*, Новосибирск 1998, № 5/6].

Р Э З Ю М Э

ПРАБЛЕМА АДЧУЖЭННЯ Ў АПОВЕСЦІ ЯНКІ СІПАКОВА “КУЛАК”

У артыкуле разглядаецца актуальная для сучаснага свету праблема адчужэння чалавека, страта прыватнага “я”, сваёй уласнай ідэнтычнасці. Асабліва востра яна паўстае ў пераломныя гістарычныя перыяды, калі парушаны звыклыя сацыяльныя і псіхалагічныя сувязі асобы. Янка Сіпакоў у аповесці “Кулак” (1989) даследуе тыповы лёс беларуса ў гады сталінскай калектывізацыі, пры якой палкам ігнаравалася каштоўнасць чалавечага жыцця, інтарэсы асобы, калі чалавек быў адасоблены ад сваёй зямлі і сваёй дзейнасці, ад звыклых яму ўмоў існавання. Галоўны герой мудра, па-філасофску глыбока разважае аб выніках трагічнай адчужанасці чалавека ад родных каранёў, аб духоўным убодстве сквапных на чужое, зайздросных людзей. Выразная апазіцыя “сацыяльнае – асобаснае”, дзе сацыяльнае бярэ верх над асобасным, падаўляе яго, непазбежна вядзе да адчужэння. Тэндэнцыя, на думку Я. Сіпакова, небяспеч-

³ В.И. Тюпа, *Модусы художественности (конспект цикла лекций)*, [v:] *Дискурс*, Новосибирск 1998, № 5/6, с. 168–169.

ная і для XXI стагоддзя, бо можа справакаваць маштабны антрапалагічны крызіс.

Ключавыя словы: беларуская проза, калектывізацыя, адчужэнне асобы, экзістэнцыяльная адзінота, экзістэнцыяльныя аспекты зла.

STRESZCZENIE

WYOBOWANIE W OPowieści JANKA SIPAKOVA „KULAK”

W artykule omówiono zjawisko wyobcowania, utraty tożsamości, które pojawia się w krytycznych okresach historii, kiedy naruszone zostają socjalne i psychologiczne więzi między ludźmi. W opowieści „Kulak” (1989) Janka Sipakov bada typowy los Białorusinów w czasach stalinowskiej kolektywizacji, kiedy całkowicie ignorowano wartość ludzkiego życia, kiedy pozbawiano ludzi ich ziemi i codziennych warunków bytowania. Zdaniem autora opowieści kolektywizacja uwolniła zło ludzkiej natury obecne w rodzinie, relacjach między przywódcami a chłopami, młodzieżą i starszą generacją, podejście do jednostki. Myśli głównego bohatera są głębokie i mądre. Doświadcza on tragicznego wyobcowania, oddzielenia od swoich korzeni, odzwierciedlonego w nędzy zawistnych i chciwych ludzi. Opozycja między społecznym i osobistym, gdzie społeczne bierze górę, nieuchronnie wiedzie do alienacji. Trend ten, zdaniem J. Sipakova, jest niebezpieczny dla XXI wieku i może wywołać kryzys antropologiczny.

Słowa kluczowe: proza białoruska, wyobcowanie jednostki, samotność egzystencjalna, egzystencjalne aspekty zła, kolektywizacja.

SUMMARY

THE PROBLEM OF ALIENATION IN THE STORY “KULAK”

BY YANKA SIPAKOV

The article discusses the question of alienation, the loss of personal identity that appears in critical periods of history when an individual's social and psychological ties are disturbed. In the story “Kulak” (1989) Yanka Sipakov explores a typical fate of Belarusian people in the years of Stalin's collectivization, when the value of human life and interests of an individual were completely ignored, when people were pulled away from their lands and from their usual living conditions. Collectivization, according to the author of the story, released the evil of human nature which is present in family, in relations of leaders to peasants, of young people to the older generation, in the deification of the world, in an approach to an individual in general. The main character's thoughts are wise and deep. He experiences the tragic alienation of man from his own roots, reflected by the misery of envious and greedy people. The opposition between social and personal, with the social that takes over, inevitably leads to alienation. The trend, according to Y. Sipakov, is very dangerous for the 21st century, as it can provoke an anthropological crisis.

Key words: Belarusian prose, alienation of personality, existential loneliness, existential aspects of evil, collectivization.